

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.2.399

UDK 316.774:070.11

Primljeno: 15. 02. 2021.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Lamija Silajdžić

SMRT UŽIVO: IZAZOVI LIVE IZVJEŠTAVANJA O KATASTROFAMA I TRAGEDIJAMA

S obzirom na to da su snimci ratova, terorističkih napada, zemljotresa, cunamija, poplava i drugih tragičnih i katastrofalnih događaja postali uobičajeni i sveprisutni u savremenom medijski posredovanom svijetu, u ovom radu propituje se značaj i uloga medija kao posrednika u distribuciji tih snimaka javnosti. Uloga medija u posredovanju vjerodostojnih informacija u kriznim situacijama je veoma značajna, ali i teška, naročito kada se radi o izvještavanju uživo (eng. live), kada ne postoji apsolutno nikakva mogućnost kontrole situacije i kada niko ne može znati da li ćemo smrt vidjeti ili čuti uživo u programu medija. U radu se na studiji slučaja izvještavanja dvije regionalne news televizije (N1 i Al Jazeera Balkans) o zemljotresu u Petrinji (Hrvatska), nastoji prikazati upravo težina dilema i izazova sa kojima se suočava novinar kada doživi, vidi i zabilježi tragični događaj, te mora o njemu izvještavati odmah – etično, profesionalno i objektivno. Cilj rada je stoga ukazati na realnost novinarske profesije u kojoj nekada, ne s namjerom relativiziranja novinarske objektivnosti, ipak može doći do jaza između ideala i prakse.

Ključne riječi: mediji; zemljotres; etika; izvještavanje uživo; novinari

UVOD

Novinari na terenu koji prate veliku katastrofu moraju se usredotočiti ne samo na priču već i na vlastitu sigurnost.
(Potter i Ricchiardi 2009)

Iako je 2020. godinu u najvećoj mjeri obilježila pandemija COVID-19, ova godina ostat će upamćena i po drugim nedaćama koje su zadesile nekoliko zemalja svijeta, poput npr. Hrvatske i Turske, koje su u 2020. godini pogodili razorni zemljotresi. Prvi takav zemljotres desio se u mjesecu martu u Hrvatskoj, kada je najpogođeniji bio grad Zagreb. U oktobru 2020. je zemljotres uzdrmao turski grad Izmir, a u decembru je zemljotresom razoren hrvatski grad Petrinja. Zemljotres je iznenadno i snažno podrhtavanje pojedinih dijelova Zemljine kore, to jeste „iznenadna i kratkotrajna vibracija tla uzrokovana urušavanjem stijena (urušni potres), magmatskom aktivnošću (vulkanski potres) ili tektonskim poremećajima (tektonski potres) u litosferi i dijelom u Zemljinu plaštu.”¹

Jasno je da su prirodne katastrofe i nepogode poput zemljotresa uznemirujuće zbog svoje nepredvidivosti, iznenadnosti i mogućih katastrofalnih posljedica, te kao takve dovode do krizne situacije ne samo za pogođena područja, nego i šire. U takvim kriznim situacijama, alarmiraju se svi sistemi u društvu – vojska, civilna zaštita, službe hitne medicinske pomoći, vatrogasci, policija, humanitarne organizacije, predstavnici vlade, ali i mediji. Masovni mediji igraju posebnu ulogu u pružanju informacija javnosti tokom kriznih situacija. Mediji mogu smiriti javnost i potaknuti na pozitivne akcije, i obrnuto, terorizirati javnost i stvoriti haos (Ghassabi i Zare-Farashbandi 2015).

METODOLOŠKI OKVIR RADA

Upravo zbog značajne uloge medija u posredovanju informacija, u ovom radu će kroz pregled relevantne i recentne literature biti predloženi aspekti te uloge prije, za vrijeme i nakon katastrofalnih i tragičnih događaja. Sa posebnim osvrtom na izazove izvještavanja uživo i nemogućnost kontrole situacije, pomoću prikaza slučaja izvještavanja dvije regionalne news televizije (N1 i Al Jazeera Balkans) o zemljotresu u Petrinji (krajem 2020. godine), bit će prikazana težina dilema i izazova sa kojima se suočava

¹ Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49792>, pristup: 30. 12. 2020.

novinar kada: (a) doživi, vidi i zabilježi tragični događaj; (b) mora o njemu izvještavati odmah – etično, profesionalno i objektivno.

Studija slučaja je, prema Termizu (2004: 266), složena metoda pribavljanja podataka, koja uspostavlja složeni sistem izbora, pribavljanja i provjere istinitosti podataka, a uvijek se bavi određenom cjelinom stvarnosti.

Cilj rada je ukazati na realnost novinarske profesije u kojoj nekada, ne sa namjerom relativiziranja novinarske objektivnosti, ipak može doći do jaza između ideala i prakse. Osim toga, realnost ukazuje na činjenicu nedostatne brige za mentalno zdravlje novinara nakon doživljenih i ispričanih vijesti o teškim događajima, o čemu će u radu također biti riječi. Iako je jasno da izvještavanje lokalnih medija u slučaju katastrofalnih i tragičnih događaja ima veoma važnu ulogu zbog faktora blizine kao vrijednosti vijesti, u ovom radu su u studiji slučaja tretirane regionalne news televizije, jer je događaj (zemljotres u Petrnji krajem 2020. godine) pogodio šire područje – zemljotres se osjetio u najmanje 10 zemalja i samim time je izazvao pažnju većeg broja ljudi.

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE O PRIRODNIM KATASTROFAMA

Krizna situacija za medije, navodi Barović (2011: 120), “predstavlja događaj ili proces koji je potencijalna prijetnja za veliki broj osoba i njihovu imovinu, a izvještavanje o toj krizi podrazumijeva zaštitu javnog interesa i prava konzumenata medijskih sadržaja da na etički prihvatljiv način budu točno, pravovremeno i objektivno informirani”.

Uočljivi ključni parametri u ovoj definiciji koji trebaju biti sadržani u medijskom izvještavanju o kriznim situacijama su:

- a) zaštita javnog interesa;
- b) tačnost;
- c) pravovremenost;
- d) objektivnost;
- e) novinarska etika.

Zaštita javnog interesa svakako je kamen temeljac profesionalnog novinarstva, ali još značajnije mjesto zauzima kada se izvještava o događajima koji su se desili iznenada, a negativno su utjecali na određeno područje i ljude, zbog činjenice da u takvim slučajevima dolazi do eskalacije straha, panike, pa ponekad i nasilja i devijantnog ponašanja.

Tačnost u izvještavanju u kriznim situacijama odnosi se na to da se javnosti saopćavaju samo informacije iz prve ruke, ili one koje su potvrdile službene institucije. Te informacije, kada se utvrdi da su tačne i potvrđene iz pouzdanih izvora, trebaju se pravovremeno prenijeti javnosti. Novinarska objektivnost je vrlo često spominjan segment novinarstva, a Barović (2011) pojašnjava da postoje dva pristupa novinarskoj objektivnosti. Prvi je takozvani tradicionalni pristup koji objektivnost smatra fundamentalnim i neodvojivim elementom novinarstva, koje bi trebalo po svom tonu biti "hladnokrvno prije nego emotivno" (Schudson 2001 prema Carpentier i Trioen 2008: 7), bez ikakvog komentiranja činjenica i informacija. Sa druge strane je takozvani novinarski partikularizam kao alternativa novinarskoj objektivnosti, koji je nastao iz shvatanja da je objektivnost teško razumljiva i pojmljiva svakom pojedincu, jer "novinari u skladu sa svojim opažanjem i osobnom percepcijom stvaraju, posebno u kriznim situacijama, više različitih stvarnosti" (Tuchman 1978 prema Barović 2011:211). Carpentier i Trioen (2008) smatraju da je jaz između novinarske ideologije i novinarske prakse u slučaju izvještavanja o krizama nepremostiv. Događaji koji se dešavaju oko nas, uključujući katastrofe, „zajednička su stvarnost“ i pojedinaca i institucija (Uchida et al. 2015 prema Uprety et al. 2016). Medijske priče sadrže objektivne stavove, ali i određene sociokulturne stavove i vrijednosti, jer novinar u priču unosi svoju individualnost (Ibid). Barović (2011) ipak ne podržava relativiziranje novinarske objektivnosti i naglašava da je, iako postoji razlika između objektivnosti kao ideala i objektivnosti koja nastaje u praktičnom radu novinara na terenu, klasični odnosno tradicionalni pristup izvještavanju prihvatljiviji.

Uloga medija u posredovanju vjerodostojnih informacija je u kriznim situacijama veoma značajna, jer većina ljudi ne doživi katastrofe (poput zemljotresa) lično, već se oslanjaju na posredovane prikaze (Jamieson i Van Belle 2019 prema Devès et al. 2019). Ghassabi i Zare-Farashbandi (2015) pojašnjavaju da mediji mogu imati dva različita gledišta u vezi sa prirodnom katastrofom kakva je zemljotres:

1. Stajalište tišine i stabilnosti, u kojem su mediji protiv faktora katastrofe;
2. Stajalište dinamičnosti, promjene i djelovanja: u ovom pogledu, mediji vjeruju da su katastrofe dio socijalne dijalektike koja je neophodna za poboljšanje i rast društva u cjelini.

Jasno je da oba ova stajališta imaju prednosti i nedostatke, budući da u nekim situacijama tišina medija prilikom katastrofa može uzrokovati odgodu pomoći pogodnim područjima, dok sa druge strane, mediji mogu uzrokovati paniku koja također pogoršava situaciju. Ključno pitanje je, smatraju Ghassabi i Zare-Farashbandi (2015),

pod kojim uslovima mediji mogu stvoriti negativnu spiralu i pogoršati katastrofu, a kada mogu pomoći u postizanju stabilnosti i kontroli situacije? Odgovorom na ovo pitanje smatraju model koji su 1996. godine predložili Gonzalez, Herro i Perat, a prema kojem je planiranje osnova upravljanja katastrofama.

Ovaj model ima dvije glavne hipoteze koje utječu na sve njegove aspekte:

- svaka katastrofa ima životni ciklus na koji mogu utjecati unutarnji i vanjski faktori;
- najbolja strategija za prevenciju negativnog medijskog izvještavanja je učestvovanje u poznatim društvenim aktivnostima i aktivnostima koje izazivaju slavu (Gonzalez, Herro i Perat n. d. u Tavakoli 2011, prema Ghassabi i Zare-Farashbandi 2015).

Ovaj model dizajniran je za kontrolu situacija koje se mogu dogoditi prije, za vrijeme i nakon katastrofe. Uloga medija u ovim fazama je sljedeća:

Tabela 1. Uloga medija u različitim fazama katastrofe (Iran Rescuers's website prema Ghassabi i Zare-Farashbandi 2015)

Uloga medija u različitim fazama katastrofe		
Prije katastrofe	Za vrijeme katastrofe	Poslije katastrofe
Obrazovanje građana o prevenciji katastrofa	Upozorenje i evakuacija mjesta katastrofe	Poticanje humanitarne pomoći ljudi, organizacija i nevladinih organizacija
Edukacija građana za suočavanje s katastrofama	Trenutne vijesti o šteti	Pratiti ispunjenje obećanja u vezi s obnovom
Pomoć u stvaranju potrebnih zakona za upravljanje katastrofama	Širenje vijesti o dostupnim objektima i njihovoj upotrebi	Nadzor nad proračunom potrošenim na područjima katastrofe
Pomoć u izradi planova upravljanja katastrofama	Nadzor nad distribucijom objekata i pomagala na područjima katastrofe	Istraživanje dugoročnih i nevidljivih posljedica katastrofe
Nadzor centara za katastrofe i njihove spremnosti	Utvrđivanje stvarnih potreba žrtava	Utvrđivanje slabosti upravljanja katastrofama i rješavanje problema
Nadzor i prepoznavanje slabih tačaka tokom katastrofa	Poticanje humanitarne pomoći za žrtve	Prisjećati se štetnih učinaka kako bi se spriječile buduće katastrofe
Pratiti ispunjenje obećanja koje je dala vlada	Pomoć u organiziranju i distribuciji humanitarne pomoći	
	Pomoć u zaustavljanju pljačke	

Iz ove tabele jasno zaključujemo da je uloga medija u nesrećama i katastrofama važna prije, za vrijeme i nakon nemilih događaja. Kontinuirano medijsko izvještavanje o katastrofi može biti učinkovito i pomoći u upravljanju katastrofama, naročito s obzirom na obećanja koja žrtvama katastrofe daju državni službenici ili vlada. Medijski izvještaji o katastrofalnim događajima su, kako kaže Chouliaraki (2008 prema Joye 2015), „uslovi mogućnosti za javno djelovanje“, jer oni nose snažan moralni imperativ djelovanja za druge u ime zajedničke čovječnosti (Silverstone 2007).

Opsežno istraživanje o medijskom izvještavanju o seizmičkim događajima proveli su Devès et al. (2019) analizirajući 320.888 vijesti objavljenih na engleskom, španjskom i francuskom jeziku putem 32 RSS feeda distribuirana širom svijeta, a o seizmičkim događajima u međunarodnim vijestima tokom 2015. godine. Ovo istraživanje pokazalo je da mediji vrlo kratko prate događaje vezane za zemljotrese, to jest da pitanja oporavka, obnove, adaptacije, ublažavanja i pripravnosti nakon zemljotresa uglavnom ostaju zanemarena. Istraživanje je također pokazalo da se vijesti uglavnom koncentriraju na opis utjecaja zemljotresa i na ljudske gubitke, te da su u tom kontekstu vrlo česti senzacionalistički izrazi u izvještavanju. Sekundarne opasnosti od zemljotresa se također veoma rijetko spominju, što svjedoči o nerazumijevanju koncepta seizmičke krize, zaključuju Devès et al. (2019).

Kako je prethodno navedeno, mediji imaju odgovornu i važnu ulogu kao oni koji javnosti prenose informacije o nekom nemilom događaju. Kako bi djelovali umirujuće, a ne raspirivali strah, paniku ili kaos, novinari se u izvještavanju moraju držati osnovnih etičkih (profesionalnih) principa. Prioritetno je svakako prenijeti istinitu i još važnije – provjerenu i potvrđenu informaciju, ali i voditi računa o zaštiti prava žrtava nemilog događaja. Ljudska patnja nipošto ne bi smjela biti zloupotrebljena zarad povećanja gledanosti/slušanosti/čitanosti određenog medija.

U Minhenskoj deklaraciji o pravima i dužnostima novinara (1971) navodi se da su novinari dužni objavljivati samo informacije čiji im je izvor poznat, što se naročito važnim čini prilikom iznenadnih katastrofalnih događaja. U Kodeksu profesionalnog postupanja Britanskog udruženja novinara (1994) se navodi da novinari trebaju iznositi informacije koje su tačne i poštene, izbjegavajući iznošenje komentara i nagađanja kao utvrđenih činjenica. U Etičkom kodeksu Društva profesionalnih američkih novinara (1996) se navodi da su novinari dužni u svom radu umanjiti moguću štetu, to jeste iskazati poštovanje prema izvorima informacija i prema osobama koje su predmet njihovih novinarskih priča. U Kodeksu profesionalnog postupanja Danskog novinarskog vijeća (1992) se navodi: „Prema žrtvama zločina ili nesreća treba se odnositi sa najvećim mogućim obzirom. Isto se pravilo primjenjuje i na svjedoke i ro-

đake osobe o kojoj je riječ. Prikupljanje i ponovno prikazivanje slikovnog materijala mora biti učinjeno na obazriv i taktičan način“ (Malović, Ricchiardi i Vilović 1998: 195).

Svi novinarski kodeksi, rezolucije, preporuke i zakoni, dakle, insistiraju na tome da novinari izvještavaju profesionalno i etično, bez obzira o kojoj se temi i o koliko tragičnom i iznenadnom događaju radi.

SMRT UŽIVO: LIVE IZVJEŠTAVANJE O KATASTROFAMA I TRAGEDIJAMA

I u izvještavanju o kriznim situacijama digitalizacija je medije suočila sa novim izazovima. Novinari i urednici se slažu da je jedan od tih izazova brzina, jer je objavljivanje informacija “odmah i sada” postalo uobičajeno i očekivano. Tako je i u slučaju kriza ili katastrofa, gdje se od medija očekuje kontinuirano ažuriranje informacija. “Umjesto distribucije gotove priče, standard je sada da redakcije dijele informacije i objavljuju ih u nizu ažuriranja” (Nord et al., 2015: 9). Međutim, pružanje tačnih informacija javnosti u ozbiljnim (kriznim) situacijama je imperativ, jer pogrešne informacije mogu izazvati ozbiljne posljedice. Provjera izvora ne smije se ugroziti nauštrb istine, složni su novinari i urednici 30 švedskih medija koji su učestvovali u istraživanju o medijskom izvještavanju o krizama u digitalnom dobu (Nord et al. 2015).

Osim brzine, izazovno je i izvještavanje uživo o kriznim situacijama. Izvještavanje uživo ili direktan prenos je „forma kojom se određeni događaj korištenjem izvorne slike ili zvuka te novinarskog komentara prikazuje u svojoj cijelosti i u vremenu zbivanja“ (Leksikon radija i televizije 2006 prema Perišin 2010). Događaji se, zahvaljujući globalizaciji i umrežavanju pomoću digitalnih tehnologija, danas prenose u realnom vremenu do najudaljenijih mjesta svijeta. Prenosi uživo su ranije bili veoma skupi, zahtijevali su posjedovanje skupe i sofisticirane opreme, veliki broj medijskih djelatnika je morao biti angažovan na njihovoj realizaciji, pa su rijetki mediji bili u mogućnosti da realizuju prenose i javljanja uživo. To je bila privilegija „bogatih“ medija, dok je danas u digitalnom dobu situacija potpuno drugačija, kada se i sa minimalnim ulaganjima može postići željeni efekat, jer se javljanje uživo sa mjesta događaja može realizovati putem pametnih telefona i internet konekcije. Ni malo naprednija oprema poput takozvanih *backpack* uređaja za live izvještavanje nije toliko skupa koliko je to bila nabavka reportažnih kola za *live* prenos, tako da je danas veliki broj medija spreman u svakom trenutku da se javi sa mjesta događaja. Hudson i Rowlands (2007 prema Perišin 2010) kažu da je javljanje uživo sada moguće pripremiti

onoliko brzo koliko je vremena potrebno da novinar i snimatelj (ili čak sam novinar sa *smartphoneom*, op. a.) dođu na mjesto događaja. *Live* izvještavanje se sve češće koristi u medijima, a bez izuzetka se koristi kada se dese iznenadni događaji i katastrofe poput zemljotresa, jer se na taj način najbrže saopćavaju prve informacije i slike sa mjesta događaja. Planiranje nepredvidivog je teško, stoga je za medije vrlo važno da posjeduju strategije u smislu koordinacije i pripreme za realizovanje *live* pokrivanja određenog kriznog događaja. Izvještavanje uživo je vitalna komponenta u kriznom komuniciranju, a izvještavanje “odmah i sada” uobičajeno je svaki put kada se desi neki dramatičan događaj, bez obzira na temu.

Koordinacija i priprema za realizaciju *live* pokrivanja nekog iznenadnog kriznog događaja podrazumijeva brzu reakciju medija i dobru kontrolu nad situacijom. Mediji najprije šalju ekipu na lice mjesta, a potom organizuju i rad u redakciji: zadužuju osobu/e koja/e će pratiti agencijske vijesti, osobu/e koja/e će telefonski provjeravati informacije u službenim izvorima, osobu/e koja/e će pratiti obraćanja zvaničnika ili izvještavanje drugih medija i objave na društvenim mrežama, osobu/e koja/e će biti u stalnom kontaktu sa ekipom na terenu i pratiti situaciju u kojoj se nalaze, itd.

Novinari i tehnička ekipa (snimatelji, tonci itd.) koji su na terenu, na licu mjesta, prvi su na „liniji odbrane“. To su osobe koje prve vide posljedice katastrofalnih događaja, koji snimaju prve fotografije i snimke, razgovaraju sa žrtvama ili očevicima, te službenim organima i izvorima. I naravno, čim prije se javljaju uživo u program medija i prenose prve informacije o onome što se dešava i što vide. Televizijske ekipe najčešće su prve koje se jave uživo sa cjelokupnom slikom događaja – i audio i vizuelnim segmentima, a ovakvo javljanje koje se dešava iznenada i „remeti“ ustaljenu programsku shemu medija, naziva se *breaking news* (*udarna vijest*). To je vijest koja zaslužuje da prekine redovni program medija, jer je značajna, iznenadna ili tragična.

Prije nego je nastao CNN (1980. godine) kao prvi kanal koji 24 sata emituje vijesti, prekidi programa (to jeste *breaking news*) bili su ograničeni na izuzetno hitne slučajeve. Jedan od najranijih takvih prekida je bio atentat na američkog predsjednika Johna F. Kennedya 1963. godine.² Pojavom i razvojem sve većeg broja news televizija koje emituju vijesti 24 sata i zahvaljujući savremenim tehnologijama, emitovanje udarnih vijesti je sada znatno češće.

Događaj koji je obilježio historiju CNN-a i pozicionirao ga na mjesto najutjecajnijeg globalnog medija i globalnog aktera u međunarodnim odnosima (Gilboa 2005), jeste Zaljevski rat (1991), kada je CNN bio jedina medijska kuća koja je u prvim sa-

² Breaking News: The Biggest News Stories of the Last Sixty Years as they Happened – dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=3oRRdO5-ee0>, pristup: 14.01.2021.

tima rata mogla izvještavati sa lica mjesta – iz hotela al-Rashid u Bagdadu. Prvo su emitovali samo audio snimke, a kasnije i video, a ove početne izvještaje prenijeli su svi svjetski mediji i doprle su do velikog broja ljudi. To je bilo prvi put da se pokretne slike rata (bombardovanja Bagdada) trenutno i istovremeno prenose širom svijeta milionima gledalaca (Bahador 2007). Zapravo, prvi put su milioni ljudi gledali smrt *uživo* na svojim televizijskim ekranima. Još jedan historijski događaj čiji je prenos bio gledanje smrti *uživo*, jeste napad na Svjetski trgovinski centar 11. septembra 2001. godine, kada je, također CNN, prvi objavio snimke uživo, dok se još nije pouzdano ni znalo šta se dogodilo.

Izvještavanje o ratovima, terorističkim napadima, zemljotresima, cunamijima, poplavama i drugim katastrofalnim događajima u trenutku kada se događaju, postalo je uobičajeno i imperativno za savremene medije. Uznemirujući snimci obilaze planetu, ulaze u naše živote posredstvom televizijskih (a sada i brojnih drugih) ekrana, suočavaju nas sa smrću, uživo i bez cenzure.

PRIKAZ SLUČAJA – ZEMLJOTRES U PETRINJI

Prilikom izvještavanja uživo sa mjesta na kojem se dogodio neki tragičan ili katastrofalan događaj mediji nisu u mogućnosti u potpunosti vladati situacijom, jer ekipa ne terenu ne može znati kako će se događaj razvijati i šta će se oko njih dešavati za vrijeme javljanja u program uživo. Prilikom najave ili na samom početku izvještavanja, voditelj ili novinar su dužni gledaoce upozoriti da su snimci koje će vidjeti uznemirujući i potresni, kako bi upozorili osjetljive ili maloljetne osobe da program koji slijedi nije uobičajen i može ih uznemiriti.

Drugu polovinu decembra 2020. godine u Hrvatskoj je, osim globalne pandemije COVID-19, obilježio i niz zemljotresa od kojih je jedan bio izuzetno razoran i sa velikim posljedicama. Sve je počelo sa nekoliko blažih zemljotresa, da bi 29. decembra 2020. godine razoran zemljotres sa epicentrom kod hrvatskog grada Petrinja, uznemirio građane Hrvatske ali i brojnih drugih zemalja – zemljotres magnitude 6,4 stepeni po Richteru osjetio se u dijelovima Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije, Slovenije, Austrije, Češke, Mađarske, Italije, Rumunije i Slovačke, a osjetilo ga je oko 6 miliona ljudi.³ U ovom zemljotresu smrtno je stradalo 7 osoba, desetine su povrijeđene, dok su brojni ljudi ostali bez svojih domova. Posljedice i štete se postepeno zbrajaju i saniraju, jer je tlo nastavilo podrhtavati i narednih dana.

³ Evropski mediteranski seizmološki centar (EMSC) – dostupno na: <https://www.emsc-csem.org/Earthquake/earthquake.php?id=933701>, pristup: 10. 01. 2021.

Novinari su, između ostalih (spasilačkih službi, vatrogasaca, službi hitne medicinske pomoći, vojske), jedni od prvih koji dođu na lice mjesta kada se desi neka iznenadna i tragična prirodna katastrofa poput ove u Petrinji. Novinari nekoliko medija su već bili u Petrinji, jer su u danima prije ovoga, Petrinju pogodila 3 blaža zemljotresa. Novinari su, dakle, i sami neposredno doživjeli ovo razorno podrhtavanje petrinjskog tla 29. decembra. Podrhtavanje je zabilježeno uživo u televizijskim programima N1 televizije, Al Jazeera Balkans, HRT-a.⁴ Osim što su gledaoci koji su u tom trenutku pratili TV program spomenutih televizija, bez ikakve mogućnosti da to bude spriječeno, uživo vidjeli prvo podrhtavanje tla putem svojih TV ekrana, snimci podrhtavanja su se ubrzo proširili putem interneta i društvenih mreža. Na tom nepreglednom internet prostranstvu, nemoguće je kontrolisati širenje uznemirujućih snimaka, koji su doprli do velikog broja ljudi. Tako su vrlo brzo na online portalima „osvanuli“ naslovi poput „Zastrašujuće: pogledajte trenutak strašnog potresa uživo na televiziji N1“ ili „Užas u eteru: Pogledajte jezivi trenutak kad se u 12:19 zatresla Petrinja. Gradonačelnik je davao izvještaje, potom je kamera pala, čulo se zapomagavanje“ i slično. Osim što se rijetko govori o tome koliko je opasno (i sadistično) dijeljenje uznemirujućih snimaka i njihovo dopiranje do velikog broja ljudi, još rjeđe se razmišlja o onima koji su prvi zabilježili te potresne snimke.

U nastavku ćemo se osvrnuti na javljanja reportera regionalnih news televizija N1 i Al Jazeera Balkans, s obzirom na to da se zemljotres osjetio širom regiona pa su ovi programi sigurno bili među gledanijima u prvim trenucima nakon zemljotresa. TV reporteri regionalnih news televizija N1 i Al Jazeera Balkans veoma brzo su se uključili uživo u programe televizija i prenosili prve snimke zemljotresom razorenog grada. Tako smo u programu uživo vrlo brzo vidjeli snimke ruševnih zgrada, zatrpanih automobila, ljudi koji trče okolo tražeći jedni druge, i sl., pa smo tako putem svojih TV prijemnika (ili drugih uređaja) čuli i smrt uživo.

U toku jednog od javljanja reporterke N1, začuli su se krici ženske osobe i u uglu se moglo vidjeti kako pripadnici hitne medicinske pomoći dotrčavaju i pomažu nekoj osobi da ustane. Reporterka je na sekund zastala, pa potom nastavila govoriti, dok se kamera pomaknula blago udesno da izbjegne šokantni prizor majke koja je u tom trenutku saznala da je njena maloljetna djevojčica smrtno stradala u zemljotresu. Javljanje reporterke N1 je vrlo brzo prekinuto iz studija, što je bila izuzetno profesionalna odluka, kako bi se spriječilo da smrt i dalje uživo odjekuje javnim prostorom i našim

⁴ Brojne kamere snimile trenutak potresa u Petrinji, ovako je podrhtavanje prekinulo program N1 - <https://www.jutarnji.hr/video/news/brojne-tv-kamere-snimile-trenutak-potresa-u-petrinji-ovako-je-podrhtavanje-prekinulo-program-n1-15039651> ; pristup: 05. 01. 2021.

domovima. Svi koji su u tom trenutku pratili televiziju N1, prisustvovali su neslućenoj tragediji i nečemu što nije bilo moguće spriječiti. Smrt smo čuli, i krajičkom oka vidjeli, odnosno osjetili – uživo. Sva surovost tragičnog događaja stala je u krik jedne majke, krik koji je posredstvom medija došao do svih nas. Novinarka Ana Mlinarić je dan kasnije u intervjuu za medije kazala da se trudila ostati pribrana, mirna i maksimalno vjerodostojna, jer bez obzira na sve preporuke i pravila, za ovakvo javljanje sa terena nema adekvatne pripreme.⁵ Jasno da nema, jer je u ovom slučaju kolegica Mlinarić bila i žrtva (svjedok) zemljotresa, i profesionalac na radnom zadatku. U trenutku kada je javnosti morala objektivno saopćavati šta se u Petrinji događa, u njoj su se miješale emocije – strah za vlastiti život, neizvjesnost situacije, potresni prizori i obaveza profesionalca da svoj radni zadatak izvrši najbolje što može.

Prva javljanja reportera Al Jazzeere Balkans⁶ bila su emotivna gotovo sve vrijeme, jer se veoma brzo nakon zemljotresa uključio u program uživo, spominjući da su snimatelj i on još puni prašine, budući da su se nalazili veoma blizu zgrada koje su se urušile, da je svjedočio izvlačenju oca i sina iz automobila na koji se urušio dio zgrade, i sl. Snimak dječaka kojeg izvlače iz automobila također smo vidjeli u ovom prvom javljanju, kao i prve nezvanične informacije o žrtvama, za koje je reporter naglašavao da mu ih je rekao prolaznik. Moglo bi mu se pomalo i zamjeriti što je ovu neprovjerenu informaciju plasirao javnosti, ali je vidno uznemiren pokazao koliko je teško postići potpunu novinarsku objektivnost na terenu kada svjedočiš ovako traumatičnom događaju. Nizali su se potom snimci prolaska vatrogasnih kola, vojnika koji pregledavaju teren, ljudi koji trče okolo, reporter je nekoliko puta ponavljao da je to nešto najgore što je u životu vidio, da osjeća da nije bio nikad bliže smrti, te da je neizvjesno šta će se u Petrinji dalje dešavati. Moglo bi se reći da su ove njegove riječi pomalo uznemirujuće za javnost i da je u izvještavanju bilo previše emocija, ali upravo to je pokazalo realnost novinarske profesije u kojoj je ponekad nemoguće savladati emocije, naročito kada se javljate uživo, odmah i bez predaha od nekog tragičnog događaja. Program iz studija je nakon ovog javljanja nastavljen uživo, te je nakon nekog vremena, drugo javljanje reportera iz Petrinje bilo još dramatičnije.⁷ Za vrijeme javljanja, Petrinju je zatrešao novi zemljotres, te smo osim snimka zemljo-

⁵ Novinarka koja je izvještavala iz Petrinje: Bilo je poput filma, ali najvažnije je ostati pribran. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/regija/novinarka-koja-je-izvjestavala-iz-petrinje-bilo-je-poput-filma-ali-najvaznije-je-ostati-pribran/201230090>, pristup: 31. 12. 2020.

⁶ Prvo javljanje reportera Al Jazeere Balkans - https://www.youtube.com/watch?v=_DkOLXHwT9Y, pristup: 31. 12. 2020.

⁷ Novi potres u toku javljanja reportera Al Jazeere Balkans – <https://balkans.aljazeera.net/videos/2020/12/29/novi-potres-u-toku-javljanja-repotera-al-jazeere>, pristup: 31. 12. 2020.

tresa, u pozadini ponovno čuli krike i vrisku ljudi. Reporter je ostao pribran, koliko je mogao biti, te je svoje javljanje nastavio nakon što se tlo smirilo.

Brojne etičke dileme su pred novinarima, snimateljima, ali i urednicima prilikom ovakvih *live* javljanja: kako izvještavati o žrtvama, kako ih zaštititi, kako savladati emocije, kako biti objektivan, kako provjeriti informacije i brojne druge, o kojima postoji toliko preporuka, rezolucija, zakona, kodeksa i pravila, kojih se morate prisjetiti brzo i reagovati adekvatno.

NOVINARI SU (SAMO) LJUDI

Izvještavanja kolega Ane Mlinarić i Marina Veršića iz Petrinje potvrdila su koliko je novinarska profesija nepredvidiva i teška, te koliko profesionalan rad zahtijeva snage i smirenosti na terenu. Emotivne reakcije prilikom ovakvih događaja su prirodne, ali je izuzetna snaga potrebna da novinar ostane fokusiran i profesionalno izvještava o užasu kojem svjedoči.

U vodiču Međunarodnog centra za novinare “Disaster and Crisis Coverage” (2009), autorice Potter i Ricchiardi su dale smjernice za izvještavanje o katastrofama i krizama, ali i smjernice za održavanje vlastite sigurnosti novinara. Osim profesionalnih i već spomenutih etičkih postulata o tome kako novinari trebaju izvještavati i kako pristupiti preživjelima na etičan, osjetljiv i učinkovit način, autorice su u ovom vodiču ponudile i prijedloge kako da novinari podnesu vlastiti traumatični stres koji dožive prilikom rada u opasnim i neočekivanim uslovima.

Prilikom izvještavanja o katastrofama, novinari trebaju uložiti napore da:

- ostanu mirni;
- budu jasni, tačni i suosjećajni;
- pažljivo biraju riječi;
- opišu scenu koju vide i budu konkretni;
- vode računa o glasnoći, visini i ritmu tona glasa;
- izbjegavaju špekulacije;
- koriste više izvora;
- pruže kontekst;
- koriste sve dostupne platforme ili medije da pošalju informaciju.

Jasno je da prirodne katastrofe, osim najtežih posljedica za direktno pogođene, ostavljaju emocionalne posljedice i na sve osobe koje pomažu u sanaciji posljedica katastrofe, poput vatrogasaca, hitnih medicinskih timova, policije, ali i novinara. Pot-

ter i Ricchiardi (2009) u tom smislu naglašavaju da je važno znati razliku između normalnih traumatskih stresnih reakcija i daleko ozbiljnijih posttraumatskih stresnih poremećaja. Stresna reakcija na katastrofu dakako je ljudski odgovor, a ne slabost. Uobičajene i česte reakcije nakon svjedočenja traumatičnom događaju su: šok, razdražljivost, bijes, nesаница, krivica, tuga, emocionalno „umrtvljivanje“, osjećaj besmoćnosti. Međutim, problematične reakcije ili one koje ukazuju na potrebu za savjetovanje sa stručnjacima za mentalno zdravlje su: iracionalni strahovi, panični napadi, noćne more, nemogućnost koncentracije, strah od gubitka kontrole, gubitak samopoštovanja, samooptuživanje, ovisnost o alkoholu ili drogama, halucinacije i bizarne misli (Potter i Ricchiardi 2009: 42)

Traumatični stres može promijeniti percepciju i pamćenje novinara (i ostalih članova ekipe) na tri načina:

1. Ponovno iskustvo

Sjećanja na događaj prodiru u njihovu svijest i neće nestati. U krajnjem slučaju, to postaju flešbekovi ili noćne more koje se ponavljaju. Neki novinari to opisuju kao da su “progonjeni” zbog traume koju su doživjeli.

2. Hiper-uzbuđenje

Neki od njih bi mogli postati “kratkog fitilja” sa onima koji su im bliski. Mali incidenti poput dječjeg plača ili sirene hitne pomoći mogu pokrenuti sjećanja na krizu.

3. Izbjegavanje ili utrnulost

Može se dogoditi izbjegavanje bilo kakve situacije ili podražaja koji podsjećaju na prošlu traumu. Možda postoji tendencija prekomjerne upotrebe alkohola ili droga za ublažavanje psihološke boli ili emocionalne odvojenosti od bliskih odnosa. (Potter i Ricchiardi 2009:41)

O emocionalnim posljedicama neočekivanih i dramatičnih događaja kod novinara i drugih članova ekipe koji realizuju izvještavanje sa terena, vrlo rijetko se govori. Čak i sami novinari često nisu svjesni da je neka situacija ostavila emocionalne posljedice, jer su još tokom obrazovanja za rad u novinarstvu naučeni da je novinarstvo „opasna“ i stresna profesija, pa vrlo teško mogu razlučiti šta je to što je previše teško i opasno i nakon čega bi im eventualno trebala psihološka pomoć. Sistemsko pružanje psihološke pomoći novinarima u Bosni i Hercegovini ne postoji, već se o tome sporadično brinu pojedine (odgovorne) redakcije i menadžmenti medija i, tek odnedavno, novinarska udruženja. Udruženje “BH novinari” ranije je pružalo samo pravnu pomoć novinarima, a od sredine 2020. godine omogućena je i besplatna psihološka podrška

i pomoć novinarima, blogerima, freelancerima i drugim medijskim radnicima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine.

Izvršni direktor Dart centra za novinarstvo i traumu Gavin Rees, smatra da su “najranjivija” kategorija novinara oni koji se bave ratnim izvještavanjem, istraživačkim novinarstvom, ljudskim pravima, ili oni koji svjedoče tuđoj traumi.⁸ Svjedočenje tuđoj traumi, to jest izvještavanje o katastrofama poput zemljotresa, može kod novinara izazvati ozbiljne posljedice po mentalno zdravlje, kao što su posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), anksioznost, depresija ili zloupotreba opojnih supstanci.⁹ Prepoznajući sve veću potrebu za razgovorom o mentalnom zdravlju i psihološkoj pomoći novinarima, Međunarodni centar za novinare (International Center for Journalists – ICFJ), organizirao je prošle godine (2020) webinar na ovu temu, na kojem su predstavljeni, sa jedne strane, savjeti za novinare kako da promišljaju o vlastitom mentalnom zdravlju, a sa druge, savjeti za menadžement medija kako da brinu o mentalnom zdravlju svojih uposlenika.

Savjeti za novinare kako da se pobrinu za vlastito mentalno zdravlje:

- a) Zapamtite da niste imuni na emocionalni utjecaj;
- b) Znajte vlastite znakove – sa čim se možete nositi dobro, a sa čim ne;
- c) Poravnajte krivulju stresa uzimanjem odmora/pauze;
- d) Stvorite plan samopomoći sa asertivnim granicama.

Sa druge strane, veoma je važna i uloga redakcija u zagovaranju mentalnog zdravlja novinara, stoga se menadžmentima medija savjetuje:

- a) Kreirajte protokole mentalnog zdravlja;
- b) Imenujte odbor za mentalno zdravlje redakcije;
- c) Organizirajte programe podrške vršnjačkom mentalnom zdravlju;
- d) Zapamtite da se ne radi samo o osjećajima;
- e) Dajte menadžerima srednjih vještina vještine kako se nositi s mentalnim zdravljem u redakciji;

⁸ “Dart centar za novinarstvo i traumu je projekat fakulteta novinarstva Univerziteta u Kolumbiji, a čine ga svjetska mreža novinara, profesora novinarstva i zdravstvenih radnika. Posvećena je poboljšanju medijskog izvještavanja o traumama, sukobima i tragedijama. Istraživanja psihologa pokazuju da je većina ispitanih novinara bilo izloženo traumama na poslu, a da je oko 90 posto njih doživjelo barem četiri traumatične situacije na poslu.” Višena: <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novinari-na-zapadnom-balkanu-bez-adekvatne-psiholoske-podrske>, pristup: 13. 01. 2021.

⁹ Covering Trauma: Impact on Journalists - <https://dartcenter.org/content/covering-trauma-impact-on-journalists>, pristup: 13. 01. 2021.

- f) Ako se novinari trude da njihovi urednici nađu vremena da se uključe, dovedite vanjske resurse u redakciju.¹⁰

ZAKLJUČAK

Uloga medija u posredovanju informacija o dramatičnim i neočekivanim događajima je veoma važna, ali i teška, jer novinari koji svjedoče traumatičnom događaju, moraju ostati pribrani, nadjačati emocije i prenijeti vjerodostojne informacije javnosti. Profesionalnost se u novinarstvu zahtijeva bez rezerve, ali se ne zahtijeva podjednako i briga o mentalnom zdravlju novinara nakon izvještavanja o teškim i traumatičnim događajima. Brigu o vlastitom psihološkom stanju novinari najčešće vode sami, ili često i ne vode, već akumuliraju stres u sebi, naučeni da je novinarstvo „teška profesija“. Rijetke odgovorne redakcije i menadžmenti upućuju novinare na razgovor sa psihologom, a novinarska udruženja (barem u Bosni i Hercegovini) su tek nedavno prepoznala značaj pružanja ovakve vrste pomoći novinarima i ostalim članovima medijskih timova koji izvještavaju sa terena.

Zemljotres u Petrinji i izvještavanje novinara o njemu posvjedočilo je kako je nemoguće kontrolisati da li će novinar vidjeti/čuti smrt i da li će ona odjeknuti eterom kada novinar izvještava uživo iz žarišta nekog katastrofalnog ili tragičnog događaja. Potvrdio je i kako povremeno postojanje jaza između novinarskih ideala i novinarske prakse prilikom izvještavanja o krizama i tragičnim događajima nije namjera da se relativizira novinarska objektivnost, već potvrda činjenice da se novinarstvom bave ljudi, a ne mašine.

¹⁰ Mental health tips and resources for journalists. Dostupno na: <https://ijn.net.org/en/story/mental-health-tips-and-resources-journalists>, pristup: 03. 01. 2021.

LITERATURA:

1. Bahador, Babak (2007), *The CNN Effect in Action*, Palgrave Macmillan, US
2. Barović, Vladimir (2011), "Objektivnost, novinarska etika i izvještavanje u kriznim situacijama", *Medijske studije*, Vol. 2, No. 3-4, 118-126.
3. Breaking News: The Biggest News Stories of the Last Sixty Years as they Happened (2016), Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=3oRRdO5-ee0>(14. 01. 2021.)
4. Brojne kamere snimile trenutak potresa u Petrinji, ovako je podrhtavanje prekinulo program N1 (2020), Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/video/news/brojne-tv-kamere-snimile-trenutak-potresa-u-petrinji-ovako-je-podrhtavanje-prekinulo-program-n1-15039651>, (05. 01. 2021.)
5. Carpentier, Nico, Marit Trioen (2008), "Ka psihoanalitičkom razumevanju novinarskog identiteta i želje za objektivnošću", *CM: Časopis za upravljanje komuniciranjem* 3 (8), 5-27.
6. Covering Trauma: Impact on Journalists (2009-2019). Dostupno na: <https://dartcenter.org/content/covering-trauma-impact-on-journalists> (13.01.2021.)
7. Devès, Maud H., Marion Le Texier, Hugues Pécout, Claude Grasland (2019), "Seismic risk: the biases of earthquake media coverage", *Geoscience Communication*, 2, 125-141.
8. Evropski mediteranski seizmološki centar (EMSC), Dostupno na: <https://www.emsc-csem.org/Earthquake/earthquake.php?id=933701> (05.01.2021.)
9. Ghassabi, Fateme, Firoozeh Zare-Farashbandi (2015), "The role of media in crisis management: A case study of Azarbajejan earthquake", *International Journal of Health System & Disaster Manage*, 3(2), 95-102.
10. Gilboa, Eytan (2005), "The CNN Effect: The Search for Communication Theory of International Relations", *Political Communication*, 22(1), 22-47
11. Hasečić, Nejra (2020), "Novinari na Zapadnom Balkanu bez adekvatne psihološke podrške", *Mediacentar*, dostupno na: <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novinari-na-zapadnom-balkanu-bez-adekvatne-psiholoske-podrske>. (13. 01. 2021.)
12. *Hrvatska enciklopedija* (2016), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, www.enciklopedija.hr
13. Joye, Stijn (2015), "Domesticating distant suffering: How can news media discursively invite the audience to care?", *International Communication Gazette*, 77(7), 682-694.

14. Malović, Stjepan, Sherry Ricchiardi, Gordana Vilović (1998), *Etika novinarstva*. Izvori, Zagreb
15. Nord, Lars, Lottie Jangdal, Eva-Karin Olsson (2015), "Crisis Reporting in the Digital Age: A Study of Swedish News Editors' Perceptions", Conference Proceedings: Nord Media Conference, Copenhagen, Denmark
16. Novi potres u toku javljanja reportera Al Jazeera Balkans (2020). Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/videos/2020/12/29/novi-potres-u-toku-javljanja-repotera-al-jazeera> (31.12.2020.)
17. Novinarka koja je izvještavala iz Petrinje: Bilo je poput filma, ali najvažnije je ostati pribran (2020). Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/regija/novinarka-koja-je-izvjestavala-iz-petrinje-bilo-je-poput-filma-ali-najvaznije-je-ostati-pribran/201230090> (31. 12. 2020.)
18. Podkovyroff Lewis, Katya (2020), "Mental health tips and resources for journalists", *International Journalists Network*, dostupno na: <https://ijnet.org/en/story/mental-health-tips-and-resources-journalists>. (03. 01. 2021.)
19. Potter, Deborah, Sherry Ricchiardi (2009), *Disaster and Crisis Coverage*, The International Center for Journalists, USA
20. Silverstone, Roger (2007), *Media and Morality*, Polity Press, Cambridge
21. Termiz, Dževad (2004), *Metodologija društvenih nauka*, NIK Grafit, Lukavac.
22. Uprety, Sudeep, Sushil Baral, Kritagya Regmi, Bipul Lamichanne (2016), "Media Monitoring of Nepal Earthquake: Lessons Learnt and Way Forward", Conference Proceedings: Asian Media Congress of Media and Communication (ACMC) 2016. Indonesia: Yogyakarta
23. Zastrašujući snimci iz Petrinje, izvještaji o poginulima (2020), Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=_DkOLXHwT9Y (31.12.2020.)

DEATH ALIVE: THE CHALLENGES OF LIVE REPORTING ON DISASTERS AND TRAGEDIES

Summary:

Given that recordings of wars, terrorist attacks, earthquakes, tsunamis, floods, and other tragic and catastrophic events have become commonplace and ubiquitous in the modern mediated world, this paper questions the importance and role of the media as a mediator in distributing these recordings to the public. The role of the media in providing credible information in situations of crisis is very important, but also difficult, especially when it comes to live reporting, when there is no possibility to control the situation and when no one can know whether we will see death or hear it live. The paper uses a case study of two regional news televisions (N1 and Al Jazeera Balkans) reporting on the earthquake in Petrinja (Croatia), to show the weight of dilemmas and challenges that a journalist faces when he experiences, sees, and records a tragic event, and must report about it immediately - ethically, professionally and objectively. The aim of the paper is therefore to point out the reality of the journalistic profession in which sometimes, not with the intention of relativizing journalistic objectivity, there may still be a gap between ideals and practice.

Keywords: media; earthquake; ethics; live reporting; journalists

Adresa autorice
Authors' address

Lamija Silajdžić
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
lamija.silajdzic@fpn.unsa.ba